

Noter

En mægtig virkende kraft (side 2-17)

Grundtvigs død og begravelse (side 2-11)

J. Kristian Madsen, *N.F.S. Grundtvigs Jordefærd og det kirkelige Vennemøde den 11te og 12te September 1872*, Kjbh.: Karl Schønbergs Forlag 1872.

Begravelsen blev fyldigt dækket i pressen. Se fx *Illustreret Tidende* nr. 678, 22. september 1872. <http://illustrertidende.dk/>.

Nekrologen er fra *Dagbladet* d. 4. september 1872. (Aviser fra dengang kan søges på www.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis/).

Brevet fra Strunk er udgivet i *Årbog for dansk uddannelseshistorie* 1978 af P.G. Lindhardt.

Bjørnstjerne Bjørnsons tale i Køge er citeret efter en reportage i *Dagbladet* d. 12. september 1872. Om signalfejden se Kristian Hvidt, "Den unge Bjørnson og dansk politik. Studier i Signalfejdens forudsætninger og eftervirkninger 1870-79", *Historie. Jyske Samlinger*, Ny række, bd. 6, 1963.

Grundtvig om tysk som "Edder og Forgift", se Christensen og Koch, *N.F.S. Grundtvigs Værker i Udvalg*, bd. 8, s. 437.

Edvard Brandes om Grundtvig i *Morgenbladet* d. 9. september 1883.

Brandes om Grundtvig: Steen Johansen, "Georg Brandes om N.F.S. Grundtvig", *Gads danske Magasin*, vol. 46, 1952.

Ove Kaj Pedersen om Grundtvig i et interview i *Information* d. 10. januar 2011.

http://denstoredanske.dk/Sprog,_religion_og_filosofi/Religion_og_mystik/Danske_folkekirk_e/Nikolai_Frederik_Severin_Grundtvig.

Thorstein Balle, "Myten om Grundtvigs indflydelse på den danske folkeskole", *Grundtvig Studier*, 2015.

Den gamle (side 12-17)

En glimrende introduktion til Grundtvigs værk fås i Anders Holm, *N.F.S. Grundtvig – en introduktion*, 2. udgave, Forlaget Filo, 2018.

Der er skrevet adskillige biografier om Grundtvig, også nogle gode. Steen Johansens prosaiske artikler om Grundtvigs boliger i *Grundtvigstudier* 1960 og 1963 udgør en udmærket introduktion til de praktiske omstændigheder omkring hans liv. Tidsskriftet, der samler den væsentligste Grundtvig-forskning, er frit tilgængeligt på nettet:

<https://tidsskrift.dk/grs>.

Om Grundtvig som rigsdagsmand se V. Elberling, *Rigsdagens Medlemmer gennem 100 Aar*, Kbh. 1949, bd. 1, s. 167.

En håndfuld ideer (side 18-33)

Citatet af Edmund Gosse er fra bogen "To Besøg i Danmark 1872-1874", Gyldendal 1912, s. 79. Oversættelsen er af Valdemar Rørdam. Det signalerede progressiv nordiskhed at anvende bolle-å længe, før det blev indført med retskrivningsreformen af 1948.

Grundtvigs egne skrifter udgives løbende online med forord og kommentarer på

www.grundtvigsværker.dk.

En samlet opgørelse over antallet af medlemmer af trossamfundene i det 19. århundrede findes i *Statistisk Tabelværk*, 5. række, Litra A, nr. 5, 1905, s. 72.

Om højskolen især Roar Skovmand (udg.), *Højskolens ungdomstid i breve*, bd. I og II, Munkgaard 1960. Om Uldum se bd. II s. 151ff og om Hindholm s. 249ff. Citatet af Dorothea Stephansen s. 275.

Den højskolehistoriske forenings hjemmeside udbygges hele tiden:

<http://www.hojskolehistorie.dk/>.

Den højere bondeskole i Rendsborg er kort beskrevet i *Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte*, C.H. Beck, Bd. III, 1987, s. 341 og i Roar Skovmand, *Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892*, Det Danske Forlag 1944, s. 18.

Kolds tale om sit møde med Grundtvig findes i Ejnar Skovrup (udg.), *Kolds Skoletanker*, flere udgaver.

Grundtvigs betydning (side 34-69)

Gorm Bruun Hansen "Det skandinaviske naturforsker mødes udflugt til Roskilde 1847", *Historisk Årbog for Roskilde Amt*, 2017.

Demokrati (side 34-38)

Hele kapitlet bygger på Jes Fabricius Møller, "Grundtvigs betydning for samfundet" i *Grundtvig Studier*, 2015.

Om Grundtvig og demokrati se f.eks. Grundtvigs skrift *Politiske Betragtninger*.

[http://www.grundtvigsværker.dk/tekstvisning/8587/0#{"0":0,"v0":0,"k":0}](http://www.grundtvigsværker.dk/tekstvisning/8587/0#{)

For en alternativ tolkning af *Politiske Betragtninger* se Bertel Nygaard, "Fenrisulven sluppet løs", *Slagmark*, nr. 69.

Velfærdsstaten (side 39-41)

Jes Fabricius Møller og Kim Steen Ravn, "Fattigdom og kommaer" i *Weekendavisen* d. 28. november, 2014.

Kim Arne Pedersen, "Grundtvig, det sociale spørgsmål og velfærdssamfundet" i O. Korsgaard og M. Schelde (red.), *Samfundsbyggeren*, Forlaget Anis, 2013.

Henrik Yde, "Langt højere Bjerge – Grundtvig og socialpolitik", *Dansk Kirketidende*, 170. årg. 2018, nr. 8. Nexø-citatet er fra *Politiken* 16. juni 1929.

Citatet om økonomi er fra *Politiske Betragtninger*, s. 29.

Kirkelig frihed (side 42-48)

Generelt om religionsfrihed se Jens Rasmussen, *Religionstolerance og religionsfrihed. Forudsætninger og Grundloven i 1849*, Syddansk Universitetsforlag, 2009.

Der er Grundtvig og så er der Grundtvig (side 49-53)

Citatet om den snaksomme alderdom er fra en Tale i den slesvigske hjælpeforening, marts 1848, *Danskeren*, 1848, s. 85-86.

Generelt om Grundtvig som politiker se Claus Bjørn, *Grundtvig som politiker*, (udg. af Thorkild Lyby), Forlaget Anis, 2007.

En stadig læseværdig bog om grundtvigianismen i tiden omkring og efter Grundtvigs død er Ander Pontoppidan Thyssen, *Den nygrundtvigske bevægelse*, bd. I, Det danske Forlag, 1958. (Bd. II udkom aldrig).

Beskrivelse af Vennemødet er fra *Fædrelandet* d. 8. september 1863.

Ånd og flæsk (side 54-62)

Dette afsnit er en redigeret version af mit eget bidrag til et jubilæumshæfte udgivet i anledning af 125-års jubilæet for Foreningen for Folkehøjskoler i Danmark, 2016.

Om befolkningsforholdene i det 19. århundrede generelt se:

www.dst.dk/pubpdf/19256/Befolk1905.

Diskussionen af Lindhardt *Vækkelser og kirkelige retninger* begynder med H.P. Clausen, "Den sociale Problemstilling ved udforskningen af de gudelige vækkelser", *Kirkehistoriske Samlinger*, 7. række, 6. bd., s. 137-167. Se også Margaretha Balle-Petersen, "Guds Folk i Danmark", *Folk og Kultur*, 1977.

Forestillingen om det grundtvigskes dominans på Vestsjælland blev cementeret med Søren Ehlers' bog *En lokal grundtvigsk bevægelse – etableringen af grundtvigske institutioner i Nordvestsjælland 1864-1894*, Landbohistorisk Selskab, 1983.

Axel Jarl er biograferet af Palle Bruun-Olsen i *Fra Frederiksborg Amt*, 1994. Se også H. Lawaetz, *Otto Lawaetz*, Grafisk Institut, 1929.

Ægteparret Burchardi er beskrevet i Bodil K. Hansen, *Familie- og arbejdsliv på landet*, Landbohistorisk Selskab, 2008.

Harald Balslev har skrevet om Villiam Holm i *Ubberup Højskoles Aarskrift*, 1922.

Religionen og det moderne (side 63-69)

Om de folkelige bevægelser se Margaretha Balle-Petersen, "Budskab og fællesskab" i *Nye strømninger i dansk lokalhistorie*, Århus, 1981.

Fridlev Skrubbeltrang, "Åndsliv og andelsmejerier", *Højskolebladet*, nr. 43, 1951.

Claus Bjørn, "Højskolen og andelsbevægelsen", *Årbog for dansk skolehistorie*, 1971.

Harry Haue, "Mejerikrigen – En undersøgelse af de søndagshvilende mejeriers udvikling i Danmark", *Fortid og Nutid*, bd. XXVII, 1977-78.

Hans Chr. Sonne, *Om Arbejderforeninger*, Hagerup, 1867.

Billedet af Grundtvig (side 70-91)

Mindesmærker (side 70-82)

Grundtvig om billedhuggerkunsten: "Den tappe Landsoldat, Asa-Thor og Uffe hin Spage i Frederis", *Danskeren*, 3. årgang, nr. 19, 18. maj 1850, s. 289-290.

Thorvaldsens Museum har samlet kilder til Thorvaldsens historie, fx festen på D'Angleterre: <http://arkivet.thorvaldsensmuseum.dk/dokumenter/M18,26>.

Grundtvigs digt til Thorvaldsen findes her:

[http://www.grundtvigsværker.dk/tekstvisning/13713/0#{"0":0,"v0":0,"k":0}](http://www.grundtvigsværker.dk/tekstvisning/13713/0#{)

Povl Eller, "Grundtvig på grundlovsbilledet", *Kulturminster*, række. 3, bd. 1, 1973.

Povl Eller, *N.F.S. Grundtvig portrætter*, Det nationalhistoriske museum på Frederiksborg, 1962.

Om Otto Evens' statue se *Illustreret Tidende* d. 23. april 1871.

Teresa Nielsen m.fl. (red.), *Niels Skovgaard – maler, billedhugger, keramiker, illustrator*, Vejen Kunstmuseum, 2018.

Svea Yvonne Plaetner, "Fra Bøgebjerg til Bispebjerg – Grundtvigskirkens forhistorie", *Kirkehistoriske Samlinger*, 1994.

Citatet om Grundtvigskirkens danskhed er fra *Kristeligt Dagblad* d. 8. september 1940.

Nationalt ikon (side 83-91)

Kim Arne Pedersen, "Grundtvig i modvind", *Vartovbogen*, 2003.

Om Grundtvigskirken og det socialdemokratiske: Uffe Østergård, *Hvorfor er danskerne danske? Om reformationen og nationaliteten*, Eksistensen, 2017.

Hal Koch, *Grundtvig*, Gyldendal, 1943.

Jes Fabricius Møller, *Hal Koch – en biografi*, Gads Forlag, 2009.

Roar Skovmand, "Efterskrift" i Hal Koch, *Hvad er demokrati?*, 4. udgave, Gyldendal, 1981.

Tegningen af folketøget marts 1848 blev trykt første gang i F. Rønning, *Hundrede Aar. Et Mindeskrift*, Ernst Bojesens Kunstforlag, 1883.

Længe leve Grundtvig! (side 92-99)

Obamas tale findes her: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/05/13/remarks-president-obama-prime-minister-iceland-and-prime-minister> (hentet 11. okt. 2017).

Om Norwegianers halehelt: <http://www.check-in.dk/n-f-s-grundtvig-hyldet-paa-norwegian-fly/> (hentet 12. okt. 2017).

Om billedet af Tordenskjold se Storm P. "Fra Tonernes Verden".

Kierkegaard om Grundtvig, *Afsluttende uvidenskabeligt Efterskrift*, 1. cap., § 2. www.sks.dk.

Om Humboldtmyten: Heinz-Elmar Tenorth, "Die Vergötterung", *Die Zeit*, nr. 26, 2017.